

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ «ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ»

V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE «INSTITUTE OF PUBLIC ADMINISTRATION»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Збірник матеріалів
Першої Міжнародної
науково-практичної конференції

MODERN APPROACHES TO RECOVERY CARE AND REINTEGRATION FOR MILITARY SERVICE PERSONNEL, VETERANS, AND THEIR FAMILIES

COLLECTED OF SCIENTIFIC
MATERIALS FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ «ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВETERANІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ПЕРШОЇ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
5 грудня 2024 р., м. Харків (Україна)

Електронний ресурс

MODERN APPROACHES TO RECOVERY CARE AND REINTEGRATION FOR MILITARY SERVICE PERSONNEL, VETERANS, AND THEIR FAMILIES

COLLECTED OF SCIENTIFIC MATERIALS
FIRST INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
December 5, 2024, Kharkiv (Ukraine)

Electronic resource

Харків - Kharkiv
2024

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням
Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
(протокол № 26 від 23 грудня 2024 року)*

Редколегія:

- Белова Л. О.**, доктор соціологічних наук, професор ННІ "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- Бульба В. Г.**, доктор державного управління, професор ННІ "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- Бринза М. С.**, кандидат медичних наук, доцент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- Васильковський О. Т.**, доктор філософії з державного управління та адміністрування ННІ "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- Величко Л. Ю.**, доктор юридичних наук, професор ННІ "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- Клімова С. М.**, доктор юридичних наук, доцент ННІ "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- Серьогін В. О.**, доктор юридичних наук, проф. Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- Мурадян О. С.**, кандидат соціологічних наук, доцент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

С 91 Сучасні підходи до реабілітації та реадaptaції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей: збірник матеріалів Першої Міжнародної науково-практичної конференції (5 грудня 2024 р., м. Харків, Україна) [Електронний ресурс] = Modern Approaches to the Rehabilitation and Readaptation of Military Personnel, Veterans and Their Family Members: Collection of Materials of the First International Scientific and Practical Conference (December 5, 2024, Kharkiv, Ukraine) [Electronic resource]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. 1 ел. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: Процесор Pentium-класу; ОС Windows 7/10 ; дисковод CD-ROM ; Acrobat Reader 10. – 294 с. (PDF)
ISBN 978-966-285-791-7

У збірнику наукових матеріалів Першої Міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні підходи до реабілітації та реадaptaції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей", висвітлено питання, пов'язані з актуальними проблемами реабілітації та реадaptaції військово-службовців, ветеранів та членів їх сімей; узагальнено досвід кращих практик щодо організації роботи з ветеранами й демобілізованими особами; обґрунтовано перспективи напрямки організації та забезпечення роботи з реабілітації та реадaptaції військовослужбовців, ветеранів і членів їх сімей; визначено шляхи удосконалення законодавства України щодо досліджуваних проблемних питань.

УДК 351

URI <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/19889>
ISBN 978-966-285-791-7

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2024

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Клімова Світлана Миколаївна

НАПРЯМИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ 11

Білоконь Михайло Вячеславович

ПІСЛЯВОЄННА РЕАДАПТАЦІЯ: КРОКИ ДО ПОБУДОВИ СУСПІЛЬСТВА, СТІЙКОГО
ДО ВИКЛИКІВ ВІЙНИ..... 15

Боковикова Євгенія Олександрівна

ФІНАНСУВАННЯ ПРОГРАМ З РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ,
ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ..... 18

Васильковський Олександр Тимофійович

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ З ПРИВАТНИМ
СЕКТОРОМ УКРАЇНИ, ВІТЧИЗНЯНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ ГРОМАДСЬКИМИ,
БЛАГОДІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ, ПІД ЧАС ВІДНОВЛЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 21

Олешко Олексій Миколайович

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН ЯК ІНСТРУМЕНТ
АДАПТАЦІЇ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ 24

Тюріна Діна Миколаївна

ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-
СЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ 27

Shvedun Viktoriia, Naden Elena

MODERN TYPES OF REHABILITATION FOR VETERANS OF THE ARMED FORCES 30

Змієська-Васильковська Ольга Володимирівна

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА МІЖ ДЕРЖАВНИМИ
ОРГАНАМИ ТА КРАЇНАМИ ЄС ПІД ЧАС РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ УКРАЇНИ..... 33

Голуб Галина Михайлівна

ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ «МИРНЕ НЕБО ХАРКОВА» З ПСИХОЛОГІЧНОЇ
РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 35

Климовська Аліна Григорівна ВETERАНСЬКІ ПРОСТОРИ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ВETERANІВ ВІЙНИ	38
--	----

Шептуха Олена Валеріївна ПРОБЛЕМИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	40
---	----

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕАДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВETERANІВ ВІЙНИ

Рибалко Костянтин Валерійович ЗНАХОДЖЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВETERANІВ ВІЙНИ НА ЗЕМЛЮ – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	45
---	----

Васильковська Діана Олександрівна ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ВОЛОДІННЮ ЗБРОЄЮ СЕРЕД ВІЙСЬКОВО- СЛУЖБОВЦІВ, ВETERANІВ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ	49
---	----

АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ У ВІДНОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВО-СЛУЖБОВЦІВ, ВETERANІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Сердюк Олександр Іванович, Данно Вікторія Валентинівна, Рогожин Борис Анатолійович, Просоленко Наталія Василівна, Крупеня Володимир Ілліч МЕДИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ	52
--	----

Мельниченко Олександр Анатолійович, Яворовська Ольга Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ	56
--	----

Бринза Марія Сергіївна, Бичков Сергій Олександрович, Колесніченко Віра Анатоліївна, Калмикова Юлія Сергіївна ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ВОГНЕПАЛЬНИМИ УШКОДЖЕННЯМИ ХРЕБТА У РАНЬОМУ ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНОМУ ПЕРІОДІ	59
--	----

Карпенко Людмила Костянтинівна, Цихановська Ірина Василівна НУТРИТИВНА ПІДТРИМКА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ У ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ	62
--	----

Кондак Наталія Миколаївна, Калмикова Юлія Сергіївна, Бринза Марія Сергіївна ОСНОВИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ АМПУТАЦІЇ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ	66
--	----

Семененко Ганна Олександрівна, Калмикова Юлія Сергіївна, Калмиков Сергій Андрійович
ДЗЕРКАЛЬНА ТЕРАПІЯ У ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ
АМПУТАЦІЙ: КЛАСИЧНА МЕТОДИКА ТА ВИКОРИСТАННЯ VRMT..... 69

Флоріян Вартануш Аршавірівна
КОРЕКЦІЯ КОГНІТИВНИХ ДИСФУНКЦІЙ КАЛЬЦІЄВОЮ СІЛЛЮ ГОПАНТЕНОВОЇ
КИСЛОТИ У ПАЦІЄНТІВ З МІННО–ВИБУХОВОЮ ТРАВМОЮ 72

Астапова Яна Валеріївна, Гурська Марина Ігорівна
ВИДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ НЕЙРОПАТІЯХ..... 75

Буряченко Вадим Анатолійович, Буряченко Надія Олександрівна
РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ З УРАЖЕННЯМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ТА ПЕРИФЕРИЧНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ 77

Семенюк Артем Олександрович
АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ У ВІДНОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ,
ВETERANІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ..... 80

Харитонова Наталія, Черниш О. А.
РОЛЬ ПСИХОЛОГА В РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІЙ КОМАНДІ
В ПЕРІОД СУПРОВОДУ ПАЦІЄНТІВ ІЗ АМПУТОВАНИМИ КІНЦІВКАМИ..... 82

Колесников Кирило Віталійович
ФІЗКУЛЬТУРНО–СПОРТИВНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ 85

Михайлова Єлизавета
НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСУ: АДАПТАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА ШЛЯХИ
РЕАБІЛІТАЦІЇ 88

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ТА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВETERANІВ. МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ТА ЇХ ДІТЕЙ

Joanna Chwaszcz, Julia Anna Kozankewycz, Michał Wiechetek
FACTORS ACTIVATING POST–TRAUMATIC GROWTH DURING WAR 92

Karvatska Savastiana, Astapova Iana Valeriivna
PROGRAM: «HEALING THE WOUNDS OF WAR» 95

Коваленко Алла Борисівна, Борисов Данило Сергійович
МУЗИКА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ЗВ'ЯЗКУ З ПАЦІЄНТОМ У ПРОЦЕСІ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 97

Кривоконь Наталія Іванівна
КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ В КОНТЕКСТІ
РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 100

Karvatska Savastiana,

*Ordo Sancti Basilii Magni, Head of the UGCC Commission on Healthcare Ministry,
Lecturer at the Municipal institution of higher education of the Lviv Regional Council
«Lviv Medical Academy named after Andrey Krupynsky»,
Lecturer at the Lviv Medical Professional College of Postgraduate Education,
Lviv, Ukraine*

Astapova Iana Valeriivna,

*Lecturer at the Department of Sports, Physical and Rehabilitation Medicine, Physical
Therapy, and Occupational Therapy at Kharkiv National Medical University,
Kharkiv, Ukraine*

PROGRAM: «HEALING THE WOUNDS OF WAR»

War is a severe trial for any country and for every individual who becomes its victim. In addition to physical injuries, war causes profound psychological and social consequences that persist in society long after the conflict ends. Healing the wounds of war is a complex, multifaceted process that demands significant efforts from the state, citizens, and the international community [4, p. 12]. Therefore, in Ukraine, questions about the healing process, strategies for rehabilitation and recovery of affected individuals, and the challenges society faces in this context are particularly relevant.

One of the most apparent consequences of war is physical injuries. These can include: bullet and explosive injuries; limb amputations, burns, and organ damage; diseases and infections exacerbated during armed conflicts [4, p. 14].

Healing such injuries requires qualified medical assistance, including: surgical operations and rehabilitative treatment; prosthetics for those who have lost limbs; burn and tissue injury treatment; physical therapy and rehabilitation to restore mobility and physical functionality.

Access to modern medical resources and technologies for high-quality care is crucial, especially in the context of today's resource limitations.

Furthermore, psychological trauma, such as post-traumatic stress disorder (PTSD), depression, and anxiety disorders, become invisible yet profound consequences of war [1, p. 47]. This is particularly significant for veterans and civilians affected by the conflict. Symptoms may include anxiety, nightmares, flashbacks (reliving past events), and a loss of emotional connection to reality [2, p. 73].

Healing these wounds necessitates comprehensive psychological support, including: psychotherapy and psychological counseling; group therapy for experience sharing among victims; support programs for families

who have lost loved ones. The aim is not only to help victims regain emotional balance but also to reintegrate them into a full life in society [3, p. 25].

The next aspect is the social consequences of war, encompassing all spheres of life, from the destruction of infrastructure to changes in the social fabric. Among the key issues are forced population displacement, unemployment and economic instability, and the loss of family ties.

The healing process requires the creation of conditions for social adaptation, such as providing housing for internally displaced persons, employment and training programs for those who have lost their jobs, and support for families affected by the war, particularly women and children. Alongside the restoration of material resources, it is also crucial to work on rebuilding trust in society, which has been undermined by the war.

The international community plays a critical role in healing the wounds of war. Nations affected by war often seek assistance from international organizations and neighboring countries to provide humanitarian aid, medical services, and social support. Integrating affected citizens into international aid systems, including rehabilitation programs, provides additional resources for national governments and helps create sustainable platforms for healing.

In the Patriarchal House of Lviv, certified programs such as «Healing the Wounds of War» have been introduced for UGCC clergy, courses for priests' wives, monastics, military chaplains, and healthcare workers.

During 2023–2024, these courses, financially supported by the Canadian Embassy and the Canada Fund for Local Initiatives, include three focus areas: mental health, pastoral care, and theology.

The program «Healing the Wounds of War» is organized by the Commission for Health Care Pastoral Care of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC). The main goal of the courses is to train individuals to provide professional assistance and care to those in need, particularly those affected by the war.

In April 2024, the co–author of this article participated in a course within this program titled «Spiritual and Psychological Renewal during War for Healthcare Workers». Among the key topics of the course, special attention was focused on communication within medical institutions, the phenomena of stress and health, motivational counseling skills in the daily work of healthcare workers, prevention of emotional burnout, and pastoral care. The course instructors emphasized that, although professional assistance is a crucial component, pastoral care is no less an important source of support, offering sensitivity and wisdom.

Thus, the healing of war wounds is a complex, multi–phase process that encompasses physical and psychological recovery, as well as social

rehabilitation. It is essential to establish effective systems of medical care, psychological support, and social integration for those affected by war. Implementing this process requires efforts at both the national level and international cooperation. Only a comprehensive approach can enable individuals impacted by the consequences of war to return to normal life and ensure stability in the post-war period.

REFERENCES

1. Ivančić Tomislav. Hippotherapy for Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). Lviv: Missioner, 2020. 104 p.
2. Cruz Virginia. PTSD Therapy for Military Personnel: How to Return to Normal Life. Translated from English by O.M. Savina. Kyiv: Scientific World, 2024. 128 p.
3. Ukrainian Greek Catholic Church Commission on Pastoral Care in Healthcare. First Psychological Aid. Lviv: Printing Arts, 2015. 184 p.
4. The Invisible Consequences of War: How to Recognize Them? How to Communicate? How to Help Overcome Them? General editors: K. Voznytsyna, L. Lytvynenko. Kyiv, 2023. 164 p.

Коваленко Алла Борисівна,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної психології факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Борисов Данило Сергійович,

*студент I курсу магістратури, факультет психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

МУЗИКА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ЗВ'ЯЗКУ З ПАЦІЄНТОМ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В умовах війни проблема реабілітації військовослужбовців є однією з нагальних. Психологічна реабілітація використовує численні засоби для підвищення її ефективності, у тому числі й музику. Музика, як феномен, давно відома своїм позитивним впливом на психоемоційний стан людини. Використання музики у процесах реабілітації та психологічної підтримки потребує глибокого вивчення, зокрема в аспектах її впливу на емоційний стан та поведінкові реакції клієнтів, що переживають стрес і травму.